

„Személyiségét a kultúra, a kultúrpolitika, a magyarság szellemi építésének páncéljába öltöztette...”

Illyés Gyuláról Bernáth Máriával Tüskés Anna beszélgetett

– *Illyés Gyula és Bernáth Aurél barátsága az 1930-as években kezdődött, s egészen Édesapja haláláig szoros kapcsolatban álltak. Családi körben és hivatalos alkalmakon egyaránt gyakran találkoztak. Mire emlékszik különösen?*

– Az 1950-es évek elején volt valami nagy parlamenti fogadás, amelyre Bernáth Aurél és Illyés Gyula is hivatalosak voltak. Rátaláltak egymásra a tömegben, kis szigetük azonban feltűnt a körbejáró Rákosi Mátyásnak, és hozzájuk lépett: – Na maga olyan jól néz ki, hogy mindnyájunkat túl fog élni! – címezte mondandóját Illyésnek. Mindenki gondolkodhat rajta, mit válaszolt volna egy ilyen provokatív kihívásra, akkor és ott. De Illyés azonnal kész volt a válasszal: – Remélem is! – mondta vidáman, csibészesen nevetve. Rákosi azonnal továbblépett, arcán nem volt mosoly. Ha ez más, akár jelentős emberrel történik is abban az időben, elég lett volna ahhoz, hogy legalábbis várja éjszaka a fekete autót. Ez ma már nehezen hihető.

– *Milyen személyes emlékei vannak Illyésről?*

– Nagyon nehéz, veszélyes időkben is találkoztam Illyéssel, soha nem volt az a benyomásom, hogy mérlegre tette volna szavait. Bármekkora volt is a társaság – értsd 10–12 ember –, akik egy lakásban összejöttek, nem fordult elő, hogy ne ő adta volna meg az alaphangot, hogy ne az ő véleménye csattant volna utoljára. Fantasztikus orgánnumával és éles eszével, mindig ő csapta le az utolsó labdát. Mindig pillanatnyi csönd támadt replikái után, a barátok agyukban igyekeztek helyükre tenni az elhangzottakat, hisz esetleg az adott témában nem voltak annyira elkötelezettek, vagy jártasak, mint ő.

Apámnak sok művészbarátja volt, én kb. 14 éves korom után mindig részese voltam ezeknek az esti összejöveteleknek, amelyek keksz és kávé mellett zajlottak, vacsorák legfeljebb a születésnapokon voltak. E csodálatos,

változatos beszélgetésekkel – amelyeket még 10–15 évig nem zavart meg a televízió – teltek mindenkinek az estői kisebb-nagyobb társaságban, hol itt, hol ott. Jól emlékszem, hogyha Illyésék várhatóak voltak, kinek-kinek szellemi kapacitása „vigyázban állt.” Nem fordult elő, hogy Illyésék jelenlétében bármi családi, vagy személyes aktualitás szóba került volna. Déry Tiboréknál Böbe kedves kacérsága vágta szét a súlyos témákat, a jókedv öre ő volt. Szabó Lőrincéknél a szegénység és a megélhetés kínjainak témája uralta az estét. Pátzayéknál a művészet és újra a művészet, Ferenczy Béniéknél – amíg szegény Béni beszélni tudott – sem kapott a politika említésre méltó szerepet. De mintha ők, Béni korai betegsége miatt el is maradtak volna ezekről a vacsorákról. Szabó Lőrincet Illyéshez valami éteri elismerés, vonzódás és tisztelet fűzte. Megrázó naplójának az a részlete, mikor Szabó Lőrinc a tihanyi „Fellegvár” földszintjén tölti infarktuszának pokoli kínjait éjszaka, amikor is legfőbb gondja, hogy az emeleten alvó barátját fel ne ébressze. De eszemben van az a nap is, amikor minálunk, balatoni nyaralónkban, Ábrahámhegyen, szorongó várakozás után kezébe kapta Illyés írását, amelyet Illyés Szabó Lőrinc *Válogatott verseinek* (1956) bevezető tanulmányaként írt. Álljon itt erről Bernáth Aurél *A Múzsza körül* c. könyvében (1962, 77.) publikált Szabó Lőrinc és Illyés Gyula viszonyát érzékeltető beszámolója: „Ezerkilencszázötvenöt nyarán történt. Lőrinc nálunk nyaralt a Balatonon. A *Válogatott versek* kötet volt akkor megjelenendő, hosszú szünet után az első kötete, melynek anyagát Illyés válogatta és hozzá előszót is írt. Egyik nap a kertben ülünk, postás jön, és egy vastag levelet tesz le Lőrinc elé, Gyula előszavát. Lőrinc mérhetetlenül nyugtalan lett. Fölugrott, s ide-oda topogott az asztal körül.

– Nem bírom elolvasni – mondta –, olvasd el te, s majd mondd meg, milyen.

Kezdttem magamban olvasni. De közben éreztem, hogy nem veszi le szemét rólam, noha egy fél óráig is eltartott az olvasás.

– Milyen? – kérdezte, mikor meghatottan letettem

ezt a meleg baráti szívvel és csodás ésszel írt tanulmányt.

– Óriási! – feleltem. – Egy szavam van csak rá: óriási! – s áttoltam a köteget eléje.

Kezdte olvasni. Most már én figyeltem az ő arcát. Alig tudott előre jutni. Visszalapozott, töprengett, rám nézett közben. Egy óráig is eltarthatott, amíg elkészült az olvasással. De még utána is horgasztotta fejét, amíg én nem vágtam oda:

– Látod? ... látod? ... ilyen barátod van neked! Ez aztán felszakította. Fölugrott az asztaltól, és sírva, mint egy gyerek, kezdett föl-alá rohanni a kertben.”

– *Illyés Máriával a közös szakma, a művészet-történet kapcsán sokat beszélgetett?*

Bernáth Aurél: Tükrös önarckép Marilivel (Magántulajdonban)

– Ikával csak a nyári tihanyi látogatásokkor, a „Fellegvárban” találkoztam akkoriban. Ika jó néhány évvel fiatalabb nálam, és a társasági összejöveteleknek legfeljebb Tihanyban volt részese.

Apám egyszer festőfelszerelést is vitt magával a tihanyi Illyés birtokra, annyira megfogta a békés, idilli látni-való. Alighogy megérkeztünk, Illyés és apám máris a politikai helyzet analizálásával múltatták az időt. Eljövetelekkor apám beírta az emlékkönyvbe:

„Fellegvár ne feledd feledet
ki lefesteni méltón,
fellegetet, várad
szép szövegért feledé.”

Később, hogy Ika mit tanul, sem apjától tudtam meg, hanem magától Ikától, akivel egyszer véletlenül összefutottam az egyetem folyosóján. Egyébként arra sem emlékszem, hogy Illyés valaha is kérdést tett volna föl nekem, mivel is foglalkozom. Mikor találkoztunk, mindig megsimította a fejemet, és azt mondta: „Szervusz Marikám.” Szemével már kémlelte a jelen lévő társaságot és a jelenlévőkkel – még mielőtt foteljét elfoglalta volna – határtalan szellemi kapacitását a várható témák területe irányába koncentrált.

– *Emlékszik valamilyen családi eseményre?*

– Apám mesélte, hogy azt a tényt, hogy Illyéséknek gyermekük született, onnan lehetett megtudni, hogy versében a száradó pelenkákról volt szó. Személyiségét a kultúra, a kultúrpolitika, a Trianon óta kint rekedt magyarság szellemi építésének páncéljába öltöztette. Bármilyen személyes volt, a társaságban kívül rekedt a tárgyalható témák körén. Flóra ebben követte őt. A családi, a zseniális férj nyilván nehéz személyisége és a Gyógypedagógiai Főiskola megszervezésének, majd igazgatásának nehéz terhet viselte vállán.

Egyetlen, apámtól hallott érzelmi intimítást jegyezhetek fel Illyésről. Feltételezhetem, hogy Ika férjhezmenendő lehetett, mikor Illyés kettesben lévén apámmal azt kérdezte:

„– Mondd Aurél, te hogy bírtad elviselni, amikor egyszer csak megjelent egy számodra ismeretlen férfi és el akarta vinni a lányodat?” (Magam is egyetlen gyerek voltam, akár csak Ika.) Apám azt felelte, hogy: „– Nem hagytam őket innen elmenni, a vejemet pedig fiammá fogadtam.”

De volt még egy, érzelemtől átítatott megnyilatkozás. Anyám meghalt, és Illyésék másnap délután megjelentek. Estig beszélgettek apámmal, és a többi jövő-menő barátot is arra ösztönözték, hogy az élet és a jövő dolgairól legyen szó, ne anyámról. Illyésék másnap délután újra megérkeztek, és egy hétig minden nap. Soha nem felejttem el nekik.

– *Hogy látja Illyés Gyula és Aczél György kapcsolatát?*

– Végül az „Aczél-vacsorákról.” Milyen nevetséges számomra, mikor itt-ott Illyés szemére hányják ezeket az összejöveteleket! Aczél számára megtiszteltetés volt művészek körében lenni. „Mindent eltűrt, mindent elviselt.” Illyés kieresztett hangon – ki merete ezt akkor? – oroszán hűvel, szemtől-szembe, magából kikelve magyarázta a főideológusnak, hogy „hol zsarnokság van, ott zsarnokság van”, hogy ő, Aczél a főideológus is „szem a láncban”, és hogy a trianoni határok legfeljebb a földrajzi elválasztóvonalat jelenthetik, de a kint élő hazánkfiak éppúgy a magyar kultúrkör részei és országunk szellemi gyermekei.

Akik időnként ostoba glosszákból, mit sem tudva Illyés valódi szerepéről és arról a helyzetről, amelyben Illyés ezt a szerepet eljátszani volt kénytelen, azoknak tudatlanságára csak megvetéssel tudok gondolni. Illyéséknél, Déryéknél, Aczéléknél vagy itthon, ezeken a vacsorákon Illyést megnyilatkozásai a legbátrabb, a legtisztánlátóbb képességekkel megáldott, zseniális művészek mutatják.